

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

หลังจากที่พระพุทธเจ้าปรินิพพาน ได้มีการสร้างรูปเคารพของพระองค์ขึ้นเพื่อเป็นสัญลักษณ์แทน โดยมีการสร้างขึ้นครั้งแรกในแคว้นคันธาระซึ่งอยู่ทางภาคตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศอินเดีย นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาการสร้างพระพุทธรูปก็เป็นที่นิยมแพร่หลายไปในหมู่พุทธศาสนิกชน และเมื่อพุทธศาสนาได้เข้ามาในประเทศไทย การสร้างพระพุทธรูปก็เป็นที่นิยมสร้างกันมาทุกยุคทุกสมัย ดังปรากฏว่ามีพระพุทธรูปที่ได้รับการสร้างสรรค์ด้วยศิลปะสมัยต่าง ๆ นับตั้งแต่สมัยทวารวดีสืบต่อมาจนกระทั่งถึงสมัยรัตนโกสินทร์

ในบริบทสังคมไทย พระพุทธรูปที่ได้รับความเคารพนับถือ ส่วนใหญ่เป็นพระพุทธรูปสำคัญที่ประดิษฐานอยู่ในพระบรมมหาราชวัง หรือพระอารามหลวงที่สำคัญประจำเมืองซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมากในประเทศไทย กล่าวโดยเฉพาะในกรุงเทพมหานคร มีพระพุทธรูปสำคัญเป็นจำนวนมากกว่าที่อื่นใด ทั้งนี้เป็นเพราะว่ากรุงเทพมหานครเป็นที่ตั้งของพระบรมมหาราชวังซึ่งเป็นสถานที่ประดิษฐานพระพุทธรูปอันเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมือง นอกจากนี้ยังมีพระอารามสำคัญที่อยู่รอบนอกออกมาอีกจำนวนมาก ก็เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญต่าง ๆ เช่นกัน

ในการศึกษาพระพุทธรูปโดยทั่วไปนั้นสามารถใช้วิธีศึกษาได้หลายสาขาวิชา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านศาสนา ศิลปะ โบราณคดี หรือประวัติศาสตร์ศิลปะ ซึ่งมีการศึกษากันแล้วอย่างแพร่หลาย แต่การศึกษาอีกประเภทหนึ่งซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นวิธีการทางประวัติศาสตร์นั้น ยังไม่มีการศึกษาที่แพร่หลายนัก กล่าวคือเป็นวิธีการศึกษาโดยอาศัยหลักฐานเพื่อทำความเข้าใจสังคม ความคิดของคนในแต่ละยุคสมัย ซึ่งในที่นี้คือพระพุทธรูปอันถือได้ว่าเป็นหลักฐานขั้นต้น นับเป็นหลักฐานที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร แต่ด้วยความสัมพันธ์อันลึกซึ้งของคนไทยที่มีต่อพระพุทธรูปทำให้ปรากฏว่ามีเรื่องราว ตำนาน เอกสาร และหลักฐานลายลักษณ์อักษรประเภทต่าง ๆ ที่บันทึกเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธรูปเป็นจำนวนมาก แต่ข้อมูลหลักฐานต่าง ๆ นี้กลับไม่ได้รับความสนใจจากนักวิชาการเท่าที่ควร

ดังจะเห็นได้ว่าเรื่องราวของพระพุทธรูปที่มีทั่วทุกหนแห่งในประเทศไทย มีอยู่ด้วยกันมากมาย หากแต่ดูเหมือนว่าเรื่องราวเหล่านั้นมีอยู่อย่างเอกเทศ เป็นเรื่องเฉพาะที่หรือเป็นเรื่องของพระพุทธรูปแต่ละองค์ แต่ในความเป็นจริงแล้วพระพุทธรูปย่อมมีความสำคัญในฐานะเป็นที่รวม

แนวคิด ความเชื่อ ความศรัทธารวมไปถึงจิตวิญญาณของคนในสังคมไทยด้วย เพราะพระพุทธรูปทุกองค์ล้วนเป็นผลผลิตจากความคิดของคนในสังคม มีความหมายต่อคนในสังคมใดสังคมหนึ่ง โดยเฉพาะ การทำความเข้าใจความคิด ความหมายที่แฝงอยู่ อันแวดล้อมไปด้วยเหตุการณ์ต่าง ๆ ตลอดจนช่วงเวลาในแต่ละยุคสมัย ย่อมทำให้สามารถเข้าใจถึงปัจจัย เหตุผล รวมถึงการคลี่คลายทางความคิดในกระแสธารแห่งประวัติศาสตร์ได้ไม่มากนักน้อย การที่จะศึกษาพระพุทธรูปด้วยวิธีคิดดังกล่าวจึงน่าจะเป็นอีกวิธีหนึ่งที่จะเป็นการเปิดมุมมองในการมองสังคมไทย ที่นับถือพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้นได้

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีจุดประสงค์เพื่อต้องการทำความเข้าใจสังคมไทยในอีกมิติหนึ่ง ที่น่าสนใจซึ่งยังไม่ได้ได้รับการศึกษาเท่าที่ควร^๑ โดยจะศึกษาจากแนวคิดที่ปรากฏในพระพุทธรูปสำคัญเน้นเฉพาะในกรุงเทพมหานครเป็นตัวแทนของการศึกษา เนื่องจากเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรใหม่ ภายหลังจากที่กรุงศรีอยุธยาถูกทำลายเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้มีพระพุทธรูปสำคัญเป็นจำนวนมาก อีกทั้งปรากฏว่านอกจากจะมีองค์พระพุทธรูปเป็นหลักฐานพยานที่สำคัญแล้ว ก็ยังมีข้อมูลทางด้านเอกสารในสมัยดังกล่าวที่ยังหลงเหลืออยู่เป็นจำนวนมาก เพียงพอแก่การศึกษาและค้นคว้าต่อไป ผู้วิจัยเชื่อว่าการศึกษาสังคมไทยด้วยวิธีนี้จะสามารถสะท้อนแนวคิดสำคัญทางด้านสังคมและการเมืองสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งเป็นรากฐานของปัจจุบันได้ไม่มากนัก

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาแนวความคิด ค่านิยม ความเชื่อเรื่องพระพุทธรูปในสังคมไทย
๒. เพื่อศึกษาความสำคัญของพระพุทธรูปในด้านสังคมและการเมืองสมัยรัตน-

โกสินทร์

^๑ งานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับแนวคิดที่ปรากฏในพระพุทธรูป เช่น คึกเดช กันตามระ, การศึกษาวิวัฒนาการและการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของศิลปะและสังคมจากรูปลักษณะพระพุทธรูป (กรุงเทพฯ: สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕); ชื่นสุข กาญจนภิญโญวงศ์, "พระพุทธรูปวิมาสมัยรัชกาลที่ ๓ - รัชกาลที่ ๕ : การเปลี่ยนแปลงคติการสร้างและรูปแบบศิลปกรรม," (สารนิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๗) เป็นต้น

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการศึกษาวิเคราะห์เฉพาะพระพุทธรูปสำคัญ ที่ประดิษฐานอยู่ในพระบรมมหาราชวัง พระอารามหลวงที่สำคัญ หรือตามสถานที่สำคัญต่าง ๆ ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญที่เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยจะศึกษาเฉพาะพระพุทธรูปที่ประดิษฐานอยู่ในกรุงเทพมหานครเป็นสำคัญ ทั้งนี้อาจมีในบางกรณีที่จะศึกษาพระพุทธรูปในจังหวัดอื่น ๆ ด้วย ถ้าพระพุทธรูปที่ศึกษามีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กัน การศึกษาจะเริ่มตั้งแต่พุทธศักราช ๒๓๒๕ ซึ่งเป็นปีที่สถาปนากรุงรัตนโกสินทร์จนถึงรัชกาลปัจจุบัน

การเลือกพระพุทธรูปที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้โดยมาก จะได้เลือกสรรจากหนังสือดังต่อไปนี้เป็นสำคัญ

๑. **ตำนานพระพุทธรูปสำคัญ**^๖ พระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งมีพระพุทธรูปสำคัญในกรุงเทพมหานคร ๕๒ องค์จากจำนวนทั้งหมด ๖๐ องค์ (โดยในปี พ.ศ. ๒๕๒๐ กระทรวงศึกษาธิการได้มีประกาศบัญญัติชื่อยานามพระพุทธรูปสำคัญแบบทำยระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการก่อสร้างอนุสาวรีย์แห่งชาติ และการจำลองพระพุทธรูปสำคัญ พ.ศ. ๒๕๒๐ ให้พระพุทธรูปทั้ง ๖๐ องค์ใน **ตำนานพระพุทธรูปสำคัญ** เป็นพระพุทธรูปสำคัญ และในปี พ.ศ. ๒๕๒๔ จึงได้มีประกาศเพิ่มเติมให้พระศรีศากยะทศพลญาณประธานพุทธมณฑลสุทธรศน์เป็นพระพุทธรูปสำคัญ)

๒. **พระพุทธรูปปฏิมาในพระบรมมหาราชวัง**^๗ ของศาสตราจารย์ ดร. หม่อมราชวงศ์สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ ซึ่งเป็นพระพุทธรูปสำคัญในพระบรมมหาราชวัง กรุงเทพมหานครทั้งหมด

๓. **พระพุทธรูปสำคัญ**^๘ ของกองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ซึ่งมีพระพุทธรูปสำคัญในกรุงเทพมหานครประมาณ ๗๙ องค์ จากจำนวนทั้งหมด ๑๓๔ องค์

๔. **ประวัติพระพุทธรูปองค์สำคัญ**^๙ ของพิฑูร มลิวัลย์ และไสว มาลาทอง ซึ่งมี

^๖ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานพระพุทธรูปสำคัญ** พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ คุณแม่ทองดี นพรัตน์ ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร ๓๐ ตุลาคม ๒๕๐๔ (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๔)

^๗ ม.ร.ว.สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, **พระพุทธรูปปฏิมาในพระบรมมหาราชวัง** (กรุงเทพฯ: สำนักพระราชเลขาธิการ, ๒๕๓๕)

^๘ กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, **พระพุทธรูปสำคัญ** พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๔๕)

^๙ พิฑูร มลิวัลย์ และไสว มาลาทอง, **ประวัติพระพุทธรูปองค์สำคัญ** (กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๔)

พระพุทธรูปสำคัญในกรุงเทพมหานคร ๕๕ องค์ จากจำนวนทั้งหมด ๗๒ องค์

๑.๔ วิธีดำเนินการวิจัย

๑. ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ (Documentary Research) โดยเอกสารที่ใช้ในการวิจัยจะใช้เอกสารชั้นต้น (Primary Source) ได้แก่ จารึก พระราชพงศาวดารฉบับต่าง ๆ จดหมายเหตุ พระราชหัตถเลขา ตำนาน เอกสารจากหน่วยงานราชการต่าง ๆ ตลอดจนใช้เอกสารชั้นรอง (Secondary Source) ได้แก่ หนังสือ วิทยานิพนธ์ หรือบทความต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่การวิจัย

๒. นำข้อมูลที่รวบรวมได้มาศึกษาแบบวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ตีความนำเสนอตามโครงเรื่องที่ได้วางไว้

๓. สรุปผลของการวิจัยโดยนำเสนอเป็นรูปเล่มวิทยานิพนธ์

๑.๕ ประโยชน์ที่จะได้รับการวิจัย

๑. ทำให้เข้าใจบทบาทของพระมหากษัตริย์และชนชั้นนำ ที่มีต่อสังคมและการเมือง โดยการใช้พระพุทธรูปเป็นสื่อกลางในการถ่ายทอดแนวความคิด ค่านิยม ความเชื่อ

๒. ทำให้ทราบประวัติของพระพุทธรูปเหล่านี้ได้ดียิ่งขึ้น

๓. ทำให้มีความเข้าใจประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในภาพรวมได้ดีขึ้น